

The Foundations of the Distinction Between the Public and Private Spheres

Mohammadreza Vijeh¹, Hedieh Ahmadi Kamarposhty^{2*}

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research and Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/jlr.2024.456325.2641

Received:
8 May 2024

Accepted:
7 August 2024

Published:
6 September 2026

Abstract

The term sphere, a constituent element of the concepts of the public and private spheres, denotes a domain or space in which discussion, dialogue, and action can take place. Related terms include realm, domain, space, atmosphere, environment, and habitat. A sphere derives its existence from a space that enables individuals to be seen and heard or, in other words, to appear and express themselves. Such spaces may exist at the local, national, or global level. In Western thought, the earliest distinction between the public and private spheres dates back to ancient Greece and Rome. For the Greeks and Romans, the public sphere was the realm of political freedom, where free citizens, as opposed to slaves, could develop and realize their potential. The Western liberal tradition inherited the distinction between the public and private spheres from classical antiquity. Unlike the Roman tradition, however, in which the private sphere was regarded as a place of preparation for participation in public life, the liberal tradition accords the private sphere greater independence from the public sphere. Focusing on the thought of Hannah Arendt, one of the major theorists of the public-private distinction, this article examines the foundations of that distinction and explores the similarities and differences between her account and those of other political philosophers.

1. Associate Professor, Department of Public and International Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabatabaie'i University, Tehran, Iran.

Email: mreza.vijeh@atu.ac.ir

2. (*Corresponding Author) PhD Researcher in Public Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabatabaie'i University, Tehran, Iran.

Email: he_ahmadi@atu.ac.ir

Keywords: Public Sphere; Private Sphere; Hannah Arendt; Family; State.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The Relation between Bureaucracy and Discretionary Authority and its Impacts on the Social Sphere in the Light of the Thought of Hannah Arendt and Max Weber", Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, Grants and sponsorship) for the research, authorship, and/ or publication of this article.

Author Contributions:

Mohammadreza Vijeh: Methodology, Validation, Formal Analysis, Data Curation, Supervision, Project Administration.

Hedieh Ahmadi Kamarposhty: Conceptualization, Formal Analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Vijeh, Mohammadreza & Hedieh Ahmadi Kamarposhty. (2026). The Foundations of the Distinction Between the Public and Private Spheres. *Journal of Legal Research*, (25)66, 7-35.

Extended Abstract

This article examines the complex concept of the public sphere, tracing its historical development and theoretical foundations through the works of Thomas Hobbes, John Locke, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, and Hannah Arendt. It begins by considering the origins and development of the public sphere and its role in establishing an organized and harmonious form of coexistence within human societies. The theoretical approaches of these philosophers provide different perspectives on the relationship between individuals, society, and the state. The concept of the public sphere has undergone considerable transformation over the centuries. Its early development was closely associated with ideas of the social contract and political authority, as reflected in the writings of Thomas Hobbes and John Locke. In his influential work *Leviathan*, Hobbes describes the state of nature as a condition of war arising from individuals' concern for self-preservation and the absence of a common authority capable of maintaining order. To escape this condition, individuals enter into a covenant through which they authorize a sovereign to exercise authority over them in exchange for security and peace. John Locke, by contrast, presents a more optimistic account of the state of nature, in which individuals are free, equal, and capable of governing their conduct according to reason. For Locke, political society arises not merely from fear but through rational consent, with the primary purpose of protecting natural rights, including life, liberty, and property. Unlike Hobbes, Locke recognizes a natural social and moral order that precedes the establishment of political government. Government is therefore instituted to protect rights and provide an impartial means of enforcing the law of nature, rather than to create social order from nothing. Georg Wilhelm Friedrich Hegel offers a different approach, situating the relationship between the public and private spheres within a broader philosophical system. In his *Philosophy of Right*, Hegel identifies civil society as a distinct sphere between the family and the state, characterized by economic relationships and the pursuit of individual interests. He examines the dual character of civil society as both a domain in which individuals pursue their particular interests and a potential source of social fragmentation. Hegel emphasizes the importance of the state in mediating the conflicts inherent in civil society and securing the unity and stability of the political community. Hegel's analysis also addresses the economic dimensions of society, including the emergence of bourgeois civil society and the challenges associated with capitalism. He recognizes the possibility of social inequality and poverty within civil society and considers the role of public institutions and state intervention in addressing these problems. His account thus highlights the tensions between individual economic freedom, social welfare, and the maintenance of a unified political order. Hannah Arendt places the public realm at the centre of political life. For her, it is a space in which individuals appear before one another through speech and action, engage in discussion and debate, and participate in matters of common concern. She distinguishes the public realm from the private realm and the social realm, assigning particular importance to political action and active citizenship. Arendt criticizes the modern tendency to blur the boundaries between public and private life, particularly through the expansion of the social realm, which she associates with the weakening of genuine political participation. Arendt's writings

also emphasize plurality and diversity as essential conditions of public life. The public realm provides a space in which individuals with different perspectives can encounter one another, express their views, and participate in the affairs of a shared world. Her account highlights the importance of active citizenship and the coexistence of diverse perspectives in political life. These ideas remain relevant to contemporary debates concerning the relationship between the public sphere, democratic participation, and social solidarity. A comparative examination of Hobbes, Locke, Hegel, and Arendt reveals significant differences in their accounts of political association and the relationship between individuals and the state. Hobbes emphasizes security and sovereign authority, whereas Locke places greater emphasis on natural rights and government founded on consent. Hegel situates civil society within a broader account of ethical life, addressing its economic and social dimensions and the tensions arising from the pursuit of particular interests. Arendt, meanwhile, understands the public realm primarily as a space of political freedom, speech, and collective action. These contrasting perspectives offer different ways of understanding the foundations and functions of public life. Taken together, these philosophical approaches provide a framework for examining the role of the public sphere in modern societies. They illuminate the changing relationship between individual freedoms, social structures, and state authority while drawing attention to the tensions inherent in the organization of public and private life. Their differences also demonstrate that the distinction between the public and private spheres cannot be adequately understood without considering the historical and philosophical contexts in which it has developed. The public sphere is therefore a multifaceted and evolving concept shaped by historical circumstances and philosophical debate. The writings of Hobbes, Locke, Hegel, and Arendt offer different perspectives through which the complex relationships between individuals, society, and the state may be examined. Understanding these theoretical foundations is essential to addressing contemporary challenges concerning the boundaries of public and private life and the conditions necessary for an inclusive public sphere capable of sustaining democratic participation and social well-being. By examining these different philosophical perspectives, the article seeks to contribute to the continuing debate on the public sphere and its distinction from the private sphere. It provides a comparative account of their theoretical foundations and highlights the significance of this distinction in shaping contemporary political and social relations.

مبانی تفکیک حوزه عمومی از حوزه خصوصی

محمدرضا ویژه^۱، هدیه احمدی کمربشتی^۲

چکیده

واژه «حوزه» که یکی از اجزای تشکیل‌دهنده حوزه عمومی و خصوصی است، به معنای قلمرو و محدوده بوده و به فضا یا مکانی اطلاق می‌شود که در آن امکان بحث، گفتگو و فعالیت وجود دارد. واژه‌ها و اصطلاحات مشابه مربوط به واژه «حوزه» شامل قلمرو، محدوده، فضا، جو، محیط و زیستگاه است. حوزه، موجودیت خود را از مکان یا فضا می‌گیرد؛ فضایی که فرصت دیده و شنیده شدن یا به تعبیر دیگر، فرصت ظهور و بروز را فراهم می‌کند و این امر می‌تواند در سه عرصه محلی، ملی و جهانی تحقق یابد. در غرب، کهن‌ترین تفکیک میان حوزه عمومی و خصوصی به یونان و روم باستان بازمی‌گردد. از دیدگاه یونانیان و رومیان، حوزه عمومی قلمرو آزادی سیاسی شهروندان بود و در آن، انسان‌های آزاد (غیربرده) امکان رشد و شکوفایی داشتند. سنت لیبرال غربی نیز اصل تفکیک حوزه‌های عمومی و خصوصی را از یونان و روم باستان به ارث برده است؛ با این تفاوت که در سنت لیبرال، حوزه خصوصی از حوزه عمومی استقلال بیشتری یافته است، در حالی که در سنت رومی، حوزه خصوصی محلی برای آماده شدن جهت حضور در حوزه عمومی به شمار می‌رفت. این پژوهش با تمرکز بر نظریات هانا آرنت، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان حوزه عمومی و خصوصی، مبانی این تفکیک و وجوه افتراق و اشتراک آن با سایر نظریه‌ها را بررسی می‌کند.

پژوهش‌های حقوق

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

DOI:
10.48300/jlr.2024.456325.2641

تاریخ دریافت:

۱۹ اردیبهشت ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۱۷ مرداد ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۵ شهریور ۱۴۰۵

۱. دانشیار، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
Email: mreza.vijeh@atu.ac.ir

۲. (*نویسنده مسئول) پژوهشگر دوره دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

کلیدواژه‌ها: حوزه عمومی، حوزه خصوصی، هانا آرنت، خانواده، دولت.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «نسبت دیوان سالاری با صلاحیت اختیاری و تأثیر آن بر حوزه اجتماعی در پرتو اندیشه هانا آرنت و ماکس وبر»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

محمدرضا ویژه: روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، نظارت بر داده‌ها، نظارت، مدیریت پروژه. هدیه احمدی کمرپشتی: مفهوم‌سازی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.

تعارض منافع:

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

ویژه، محمدرضا و هدیه احمدی کمرپشتی. (۱۴۰۵). مبانی تفکیک حوزه عمومی از حوزه خصوصی. *مجله پژوهشهای حقوقی*، ۲۵ (۶۶)، ۷-۳۵.

مقدمه

در سال ۱۹۵۸، هانا آرنت^۳، کتاب مهمی در زمینه انسان‌شناسی فلسفی منتشر کرد. این اثر، که بعدها به تأثیرگذارترین اثر او یعنی وضع بشر، تبدیل شد، فعالیت‌های انسانی را به سه دسته «زحمت»، «کار» و «عمل» تقسیم می‌کند. یکی از مهم‌ترین مسائلی که هانا آرنت در این اثر مطرح می‌کند، رابطه میان امر سیاسی و امر اجتماعی است. وی بر سردرگمی ناشی از این واقعیت تأکید می‌کند که در زبان لاتین، «سیاسی» با «اجتماعی»^۴ هم‌معنا تلقی می‌شود. این برداشت با معنایی که یونانیان برای اصطلاح «سیاسی» قائل بودند، در تضاد است؛ زیرا از دیدگاه آنان، فرد افزون بر زندگی خصوصی خود، در حوزه عمومی نیز هویتی مستقل می‌یافت که موضوع آن، نه مسائل ضروری و نه نیازهای مربوط به بقا بلکه امر سیاسی، به‌عنوان ویژگی متمایزکننده انسان و حیات «حیوان سیاسی»^۵ بود. به اعتقاد آرنت، یونانیان اساساً پولیس را از خانه متمایز می‌کردند. خانه و خانواده، محل تأمین نیازهای زیستی و طبیعی بودند و در آنها نابرابری ناشی از تقسیم وظایف امکان بروز داشت؛ در حالی که شهر، قلمرو برابری بود و از فشار نیازهای طبیعی که در خانه برآورده می‌شد، جدا به شمار می‌رفت. با این حال در جهان مدرن، برابری دیگر به معنای واقعی برابری نیست؛ زیرا خیر مشترک بر حوزه سیاسی سایه افکنده است و تنها وجود برخی اهداف و منافع فردی هم‌گرا را مدنظر قرار می‌دهد. به باور آرنت، این وضعیت حاصل گسترش حوزه خصوصی به حوزه عمومی است؛ فرایندی که از طریق سازکارهای خاصی شکل گرفته و وی از آن با عنوان «عروج امر اجتماعی به زیان امر سیاسی» یاد می‌کند.

حوزه خصوصی و حوزه عمومی دو مفهوم اساسی قابل بحث در مکاتب مختلف است. این بحث در جهت رد یا تأیید هیچ‌کدام از آنها نیست، بلکه آنچه مهم است مرز بین دو حوزه مذکور است. اینکه کدام یک از آنها سهم بیشتری در زیست بشری دارند و دولت تا چه حد می‌تواند وارد این دو حوزه شود، یا به بیان دقیق‌تر، دولت تا چه حد حق ورود به این دو حوزه را دارد؟ نظریات متفاوت و بسیار است. هرچند ایده مقاله بر محوریت هانا آرنت بیان می‌شود، برای تبیین دقیق‌تر این تفکیک، بررسی دیدگاه‌های سایر اندیشمندان نیز ضروری است.

۱- نظریه‌پردازی در مورد حوزه خصوصی

حوزه خصوصی قلمرویی است که در مقابل حوزه عمومی قرار می‌گیرد. حوزه خصوصی قلمروی بسیار وسیع‌تری است از آنچه حریم خصوصی نامیده می‌شود. با این توضیح که حریم خصوصی

3. Hannah Arendt

4. Political

5. Social

بیشتر به محافظت از اطلاعات و زندگی شخصی اشاره دارد، در حالی که حوزه خصوصی در نظریه آرنه به فضایی اشاره دارد که نیازهای مادی و زیست‌شناختی در آن برآورده می‌شود و از نمایش عمومی محفوظ است. در حقیقت در این حوزه، افراد می‌توانند فعالیت‌ها و امور شخصی خود را بدون نمایش عمومی انجام دهند. حوزه مذکور در نظر برخی مانند هگل، متشکل از افراد و خانواده‌ها و نهادهای اجتماعی داوطلب یا غیردولتی است. در طرح هابرماس نیز حوزه خصوصی مبادله کالا و کار نیز گونه‌ای از قلمروی خصوصی است که اقتصاددانان نیز آن را بخش خصوصی می‌نامند (نوبهار، ۱۳۸۷: ۵۱).

اعمال هرگونه ضوابط یا محدودیت‌های قانونی، عرفی، اخلاقی، دینی یا فشارهای اجتماعی، سیاسی و اقتدارآمیز بر فرد در حوزه زندگی خصوصی وی مغایر با روح فردگرایی لیبرالیستی است؛ اما همین فرد در عرصه حیات عمومی و زندگی اجتماعی در یک رشته از هنجارهای حقوقی سهیم و دخیل است، تابع و مقید به آنهاست، یا به هر حال به نوعی از آنها تبعیت و اطاعت می‌کند (نوذری، ۱۳۹۳: ۴۴۰-۴۴۱). هابرماس در این مورد می‌گوید: «ما هنگامی موقعیت‌ها و رخدادها را عمومی می‌نامیم که برخلاف امور خاص و منحصر به فرد، برای همگان قابل دسترس باشند. دولت نیز نوعی «قدرت عمومی»^۶ است. این خصیصه آن به دلیل مسئولیتش در ارتقای رفاه عمومی اعضای ذی حق است (هابرماس، ۱۳۹۹: ۱۹). گاهی اوقات «عموم» صرفاً به آن بخش از افکار عمومی گفته می‌شود که در مقابل صاحبان قدرت قرار می‌گیرد. ارگان‌های دولتی و رسانه‌ها، مانند مطبوعات که ارتباط میان اعضای حوزه عمومی را تسهیل می‌کنند، بسته به شرایط می‌توانند «نهادهای عمومی»^۷ قلمداد شوند» (هابرماس، ۱۳۹۹: ۱۱).

۱-۱- گسست کامل حوزه خصوصی از حوزه عمومی

مراد از این گسست، بی‌ارتباطی یا تقابل مطلق میان دو حوزه نیست؛ بلکه ناظر به تمایز نظری و کارکردی آنهاست. حوزه خصوصی قلمرو خلوت، خودمختاری، تأمل، روابط شخصی و صیانت از آن دسته از وجوه زندگی است که ضرورتاً نباید در معرض دید و داوری دیگران قرار گیرند؛ در مقابل، حوزه عمومی عرصه ظهور فرد در جهان مشترک، گفتگو، کنش و مواجهه با دیگران است. بنابراین عمل انسان با عبور از حریم خصوصی به عرصه عمومی تغییر ماهیت می‌دهد؛ آنچه در خلوت امری شخصی و متعلق به فرد است، در حوزه عمومی، در صورت اثرگذاری بر دیگران یا ورود به جهان مشترک، واجد اهمیت اجتماعی و سیاسی می‌شود. در این چهارچوب، استقلال

6. Public Authority

7. Public Organs

حوزه خصوصی شرط شکل‌گیری فردیت و آزادی است و حوزه عمومی نیز امکان نمود، شنیده شدن و مشارکت فرد در امور مشترک را فراهم می‌آورد.

۱-۱-۱- جان استوارت میل و برابری آزادی

جان استوارت میل^۸، فیلسوف انگلیسی قرن نوزدهم، تمایز ظریفی بین حوزه خصوصی و حوزه عمومی قائل می‌شود. به عقیده او، حوزه خصوصی قلمرو آزادی فردی است و شامل هر آن چیزی می‌شود که به‌طور مستقیم به زندگی و خودمختاری فرد مربوط می‌شود. میل در این دسته، اموری مانند انتخاب سبک زندگی، باورها و روابط شخصی را شامل می‌شود. در مقابل، حوزه عمومی قلمرو اعمال و رفتارهایی است که بر دیگران تأثیر می‌گذارد. میل معتقد است که در این حوزه، آزادی فردی تا جایی مجاز است که به آزادی دیگران لطمه نزند. به‌عنوان مثال، ضرب و شتم و سرقت اموال دیگران که به‌طور واضح تجاوز به حقوق و آزادی دیگران است، در حوزه عمومی قرار می‌گیرند (جوادی و حسینی سورکی، ۱۳۹۶: ۱۲۴). میل بر این باور است که اراده انسان، زمانی که در چهارچوب مشارکت آزاد و برابر در امور فردی، اجتماعی و سیاسی به کار گرفته شود، می‌تواند جامعه را از بیدادگری‌ها و جرم‌های اجتماعی رها کند (محمودی، ۱۳۹۷: ۱۴۸). او انسان‌ها را به‌عنوان یک کل در نظر می‌گیرد، اما در عین حال به شخصیت و ذهنیت متفاوت هر فرد نیز اذعان دارد. وی همچنین معتقد است که آزادی انسان تابع اصل دیگری نیز قرار می‌گیرد، چراکه بخشی از رفتار فرد به دیگران مربوط می‌شود. از این رو حوزه عمومی نقشی کلیدی در پرورش آزادی ایفا می‌کند. هم‌اندیشی عمومی به توسعه نوعی ذهن فرهیخته و نقاد که خواهان آزادی است، کمک می‌کند (Roberts, 2017: 72).

۱-۱-۲- هانا آرنست و فردیت سوئزگتیو

برداشت آرنست از «خصوصی»، مواردی است که در عموم نمود نمی‌یابد، به‌صورتی که یا فرصت یا اساساً نیازمند نمود آن نیست. به همین ترتیب حیطه خصوصی نیز چهارچوبی است برای آنچه در حیطه عمومی نمود نمی‌یابد. از سوی دیگر این خصوصی بودن، چهاردیواری است که اساساً ملک خصوصی فرد تلقی شده و یگانه جای مطمئن برای نپایان شدن از چشم جهان عمومی مشترک است (آرنست، ۱۳۹۰: ۱۱۶). درواقع «خصوصی بودن» نیازمند دو مؤلفه است: نخست، امری که ارزش پنهان نگاه داشتن داشته باشد و دوم، محلی تحت مالکیت برای نگه داشتن آن امر خصوصی. علاوه بر آن آرنست، معنای عدمی را هم از فضای خصوصی به این شکل ارائه می‌دهد: اصطلاح «خصوصی»^۹ در معنای عدمی^{۱۰} اصلی‌اش، با توجه به همین دلالت متکثر حیطه عمومی

8. John Stuart Mill

9. Private

است که معنا دارد. زندگی کاملاً خصوصی بیش از هر چیز به معنای محرومیت از چیزهایی است که لازمه زندگی حقیقتاً بشری هستند؛ محرومیت از واقعیتی که ناشی از قرار گرفتن در معرض دیدار و شنیدار دیگران است، محرومیت از رابطه‌ای «عینی» با دیگران که برخاسته از پیوستگی به آنها و جدایی از آنها به واسطه جهان مشترک چیزهاست، محرومیت از امکان دست یافتن به چیزی پاینده‌تر از خود زندگی» (آرنت، ۱۳۹۰: ۱۰۴). او معتقد است که حیطه خصوصی از این جهت که کیفیت سپهر عمومی را تضمین می‌کند، حائز اهمیت است. زندگی که تماماً در انظار عمومی باشد، سطحی می‌شود. به باور وی، «این زندگی اگرچه قابل رؤیت می‌ماند، اما کیفیت به دیدار درآمدنش را از دست می‌دهد» (آرنت، ۱۳۹۰: ۱۱۶). برای مثال تفکر به عنوان امری خصوصی، شرط اساسی برای ورود به حیطه عمومی است. از این رو «حریم خصوصی در جایگاه یکی از بنیادی‌ترین مفاهیم دستگاه فکری آرنت، این امکان را مهیا می‌کند که در درون این حیطه و دور از تأثیر عوامل دیگر، انسان موجودی منحصربه‌فرد، متفاوت، آزاد، نژادپرست یا متعصب و ... باشد» (پاک‌نیا و حاجی‌آقا، ۱۳۹۷). آرنت در ادامه می‌گوید: «حیث عدمی خلوت یا زندگی خصوصی^{۱۱} در غیاب دیگران است؛ تا جایی که به دیگران مربوط می‌شود، انسان منزوی و محصور در زندگی خصوصی خویش، نمود پیدا نمی‌کند و ظاهر نمی‌شود و بنابراین چنان است که گویی وجود ندارد. هر فعلی که از او سر می‌زند فاقد اهمیت و اعتبار برای دیگران می‌ماند و آنچه نزد او اهمیت دارد، برای دیگران مهم نیست» (پاک‌نیا و حاجی‌آقا، ۱۳۹۷). این تأکید ضمنی بر همان خاصیت منحصربه‌فرد حیطه عمومی است؛ نمود یافتن، یعنی فرصت ابراز داشتن، یعنی مورد شنیدن و دیدن قرار گرفتن، یعنی سوژه ادراک شدن. تجربه «نمود» فقط در برابر دیگران ممکن است. آرنت برای تعریف حوزه خصوصی باز هم مطابق روش معمولش به تمایزگذاری میان مفاهیم ثابت رایج می‌پردازد. به نظر وی، ارتباط ژرف بین خصوصی و عمومی در عالی‌ترین سطح در مسئله مالکیت خصوصی ظاهر می‌شود.^{۱۲} وی مالکیت خصوصی را شرط ورود به حوزه عمومی می‌داند.

۱-۲- گسست شناور حوزه خصوصی از حوزه عمومی

این گزاره برخلاف مدل تفکیک صلب و ایستای کلاسیک، بر خصلت پویا، واسطه‌ای و

10. Privative

11. Privation of Privacy

۱۲. به همین جهت است که آرنت، مالکیت را شرط ضروری برای ورود به حوزه عمومی می‌داند، زیرا معتقد است که انسانی که محل خصوصی تحت مالکیت خود نداشته باشد، نمی‌تواند خود را برای ورود به حیطه عمومی پرورش دهد. خانه که معنای صریح این جایگاه خصوصی است، فضایی را مهیا می‌کند که فرد را شایسته حضور در قلمرو عمومی می‌کند.

دیالکتیکی رابطه میان دو حوزه تأکید دارد؛ رابطه‌ای که در آن، مرز میان امر عمومی و امر خصوصی نه یک دیوار نفوذناپذیر، بلکه یک آستانه متحرک و انتقالی است. در این الگوی شناور، حوزه خصوصی (به‌ویژه در نهاد خانواده) دیگر فضایی کاملاً منزوی و جدا افتاده از اجتماع نیست، بلکه نقطه آغازین جامعه‌پذیری، پرورشِ سوژکتیویته فردی و تکوینِ ذهنیتِ شهروندی است که فرد را برای ورود به جهان مشترک آماده می‌سازد. در این بخش، این پیوندِ پویا و گذار از خلوت به جلوت از دو منظر بررسی می‌شود؛ نخست، نگاه دیالکتیکی «هگل» که خانواده را به عنوان یک کل اخلاقی اولیه، پیش‌شرط و نقطه عزیمت به سوی جامعه مدنی و دولت عقلانی می‌داند؛ و دوم، تحلیل ساختاری «هابرماس» که در آن فضای صمیمی خانواده بورژوازی و قلمرو مالکیت خصوصی، به عنوان خاستگاه زاینده و قوام‌بخش خودآگاهی سیاسی لازم برای ورود به عرصه عمومی بازشناسی می‌شود.

۱-۲-۱- هگل و مسیر رسیدن به آزادی: از خانواده تا دولت

هگل، فیلسوف آلمانی قرن نوزدهم، معتقد بود که آزادی واقعی را تنها می‌توان در زندگی اخلاقی در جهان مدرن یافت. او بر این باور بود که عضویت در نهادهای اجتماعی مدرن مانند خانواده، جامعه مدنی و دولت، تنها راه هدایت افراد به باورها و انگیزه‌های درست برای پایداری نهادهای اجتماعی است؛ چرا که راه حل نهایی هگل برای نیل به آزادی، ادغام و عضویت فرد در زندگی اخلاقی جهان مدرن است.

مسئله مهم هگل در فلسفه سیاسی، حل رابطه فرد و دولت است. در فلسفه حق خود، هگل به دنبال ادغام آزادی‌های جامعه مدنی با دولت مدرن بوده (بیزر، ۱۳۹۱: ۳۶۸) و با استفاده از روش دیالکتیکی خود، مراحل به وجود آمدن و استقرار دولت مدرن را شرح می‌دهد و نشان می‌دهد که چگونه فرد و دولت می‌توانند به وحدت برسند. سه مرحله دیالکتیکی هگل عبارت‌اند از: ۱- خانواده: به‌عنوان کلیت و وحدت اولیه، تز در این دیالکتیک محسوب می‌شود. ۲- جامعه مدنی: جایی که افراد به دنبال نیازهای مستقل خود هستند و تنش و فروپاشی وحدت اولیه رخ می‌دهد، آنتی‌تز این دیالکتیک است. ۳- دولت: که از سنتز دو مرحله قبلی به وجود می‌آید، مرحله نهایی این دیالکتیک است؛ اما در اندیشه او، تنها خانواده به سپهر خصوصی نزدیک می‌شود. از نظر او، «خودآگاهی داشتن کسی به فردیت خودش در درون این وحدت - خانواده - به‌گونه‌ای که او در این وحدت نه در قامت شخصی مستقل بلکه در قامت عضو حضور دارد» (هگل، ۱۳۹۳: ۱۵۸). خانواده با ایجاد یگانگی، عشق و شناسایی متقابل، افراد را برای عضویت در نهادهای اجتماعی مدرن و دست یافتن به آزادی آماده می‌کند. با این حال هگل معتقد بود که خانواده، نقطه اوج آزادی نیست. خانواده با وجود تمام مزایایی که دارد، نطفه‌های

فروپاشی خود را در بطن خود دارد (Hyppolite, 1974: 342). او می‌گوید: «در ظاهر به نظر می‌رسد که آنها با کنار گذاشتن آزادی‌های شخصی، خود را محدود کرده‌اند، اما درواقع این وحدت چیزی جز آزادی آنها نیست، چراکه در این وحدت آنها به خودآگاهی ذاتی خود دست می‌یابند» (Hegel, 1991: 201).

هگل، خانواده را گامی مهم در مسیر آزادی می‌داند، اما آن را مقصد نهایی نمی‌داند. او معتقد بود که جامعه مدنی و دولت با ارائه زمینه‌های وسیع‌تری برای مشارکت و همکاری اجتماعی، می‌توانند سطح بالاتری از آزادی را برای افراد فراهم کنند (Hegel, 1991: 214) پس باوجود آنکه عشق به فرزندان جوهر پدر و مادر است، فرزندان سبب انحلال خانواده نیز می‌گردند، زیرا فرزندان محدوده خانواده را ترک می‌کنند و وارد زندگی اجتماعی می‌گردند. یگانگی کمابیش یکپارچه خانواده که توسط فرزندان بالغ‌شده در هم می‌شکند، مقدمه‌ای برای گذار از خانواده به‌سوی جامعه مدنی است. هگل اظهار می‌دارد که خانواده نقشی حیاتی در گذار اشخاص به چیزی بیش از «شخص خوداندیش» - همان کارکرد فرد در سپهر خصوصی - بازی می‌کند. همین امر موجب می‌شود که پایه‌های اخلاق نیازمند شکل بخشیدن به دولت عقلانی باشد و خانواده هم نخستین پیش‌شرط دولت است (Hegel, 1991: 270). بر این اساس زناشویی و زندگی خانوادگی نخستین گامی است که فرد برای حصول یگانگی با روح کلی برمی‌دارد، زیرا در این زناشویی، فرد ضمن اینکه از هویت خویش آگاه است، خود را به‌مثابه عضوی از یک گروه احساس می‌کند که غایاتش فوق غایات صرفاً شخصی است (لنکستر، ۳/۱۳۷۶: ۲۲). منظور هگل از غایتی خصوصی درظاهر، چیزی همانند شادی یا حرمت یا ثروت و یا فضیلت فرد است؛ اما در مورد غایت عمومی، چیزی مانند دلالت یا شکل یا وجهی از نظم اجتماعی است. هگل برعکس بنتام اعتقاد دارد که غایات عمومی نه به‌عنوان وسیله‌ای برای دستیابی به غایات خصوصی، بلکه به خاطر خودشان مطلوب هستند (پلاماتز، ۱۳۷۱: ۲۱۸-۲۱۹).

۱-۲-۲- هابرماس و حوزه خصوصی

از آنجایی حوزه عمومی مورد بحث هابرماس، درون جامعه بورژوازی مصداق دارد و در حقیقت همین جامعه مورد مطالعه حوزه عمومی هابرماسی است، لذا سپهر خصوصی را هم باید در همان جامعه فهم کرد. هابرماس «فرد خصوصی بورژوا» را در دو وضعیت متفاوت درک می‌کند: «او هم مالک کالاها و هم رئیس خانواده یا صاحب سرمایه و انسان بماهو انسان است؛ بنابراین حوزه خصوصی در فضای صمیمی خانواده بر دو نقش دلالت داشت که هر دو نیز خصوصی بود. درست در همین فضای درونی یا صمیمی بود که خودآگاهی سیاسی بورژوازی برای ورود به قلمرو عمومی شکل می‌گرفت» (هابرماس، ۱۳۹۹: ۴۹). در حقیقت هابرماس مانند هگل، خانواده را وارد حوزه

خصوصی می‌کرد، چیزی که شاید در اندیشه آرنت یافت نمی‌شد، چراکه خانواده یکی از مهم‌ترین عنصرها که آرنت برای حوزه عمومی می‌شناسد را تأمین می‌کند، یعنی «نمود» و همین امر آن را از حوزه خصوصی خارج می‌کند. اگرچه هابرماس در مالکیت به‌عنوان بخشی از حوزه خصوصی با آرنت همراه است، اما در خصوص ریاست خانواده، او را از آرنت جدا می‌کند. فضای خصوصی در نظر آرنت، فضای فکر کردن و اندیشیدن خود به‌عنوان امری سوژکتیو است.

هابرماس، فروپاشی حوزه عمومی را پیامد خلط آن با حوزه اقتدار دولت می‌داند و همین امر را دلیل شکل‌گیری حوزه عمومی در درون حوزه خصوصی، یعنی خانواده، که فرصت «نمود آرنتی» را فراهم می‌آورد، تلقی می‌کند. این مسئله به‌عنوان بخشی از کتاب «دگرگونی ساختاری حوزه عمومی»، اثر مهم هابرماس، بر اساس ذیل استوار است: «جدایی جامعه و دولت، باعث جدایی حوزه عمومی از قلمرو خصوصی شد. حوزه عمومی و حوزه اقتدار دولت پایه‌پای هم گسترش یافتند. درون قلمرو خصوصی، «حوزه عمومی واقعی» قرار داشت، زیرا از افراد خصوصی تشکیل شده بود؛ بنابراین در قلمرویی که جایگاه افراد خصوصی بود، بازهم بین حوزه‌های عمومی و خصوصی تمایز وجود داشت. حوزه خصوصی هم شامل جامعه مدنی (قلمرو مبادله کالا و کار اجتماعی) و هم شامل خانواده‌ای بود که خود دارای فضای صمیمی بود» (هابرماس، ۱۳۹۹: ۵۱). در یک سطح هابرماس، خانه و کار را به قلمرو خصوصی متعلق می‌داند، چراکه مالکیت و کنترل ابراز تولید در این دوران به‌طور معمول در افراد (مردان) خصوصی که قراردادهای خصوصی با کارگزارانشان منعقد می‌کردند، جمع می‌شد، ترتیبانی حقوقی که به‌نوبه خود تازه و جدید بودند. با این وجود در سطحی دیگر، تفکیک خانه از کار، زمینه را به‌ویژه در میان بورژوازی در حال پیدایش برای خصوصی‌سازی فزاینده خانه و خانواده مهیا نمود. «خانه که دیگر از محل کار منفک گشته بود، در برابر «جهان خارج»، ملجأ و مأوایی خصوصی محسوب می‌شد و حتی معماری به‌کاررفته درون خانه نیز با خلق فضایی که در آن افراد و سوژکتیویته‌های خصوصی شده می‌توانست شکل بگیرد، یعنی جایی که بورژوازی به نحو روزافزونی خود را وقف پروژه خود فرهیخته‌سازی می‌نمود، عناصر خصوصی را از عناصر عمومی جدا می‌کرد» (کراسلی و دیگران، ۱۳۹۴: ۶).

۲- نظریه‌پردازی در مورد حوزه عمومی

اگرچه برای حوزه عمومی تعاریف گوناگونی ارائه شده است، اما این تعاریف را می‌توان در قالب دو دسته‌بندی اصلی صورت‌بندی کرد که به‌نحوی جامع، ابعاد مختلف این مفهوم را پوشش می‌دهند. شق اول، سپهر یا فضای عمومی^{۱۳} است و شق دوم آن، حوزه عمومی^{۱۴} است. عمومی،

در نظر چارلز تیلور - که از اصطلاح دوم استفاده می‌کند - آن چیزی است که برای کل جامعه، مهم یا به کل جامعه متعلق است یا نهادهایی که پیکره واحد جامعه به آن وسیله عمل می‌کند. فضایی که در آن امور مربوط به این چیز عمومی - یعنی امر عمومی - مورد بحث قرار می‌گیرند یا آنکه با آنها رودررویی تماس وجود دارد، فضای عمومی^{۱۵} نام دارد (تیلور، ۱۳۸۱: ۲۲۹).

برخلاف هابرماس که در دسته اول جای می‌گیرد، حوزه عمومی در معنای آرتنتی - همان اصطلاح دوم - نمود جامعه در روابط متقابل افراد است که به خاطر نفس زندگی و در ملاعام شکل می‌گیرد (هابرماس، ۱۳۹۹: ۱۹). البته آرتنت تأکید می‌کند که این ملاعام می‌تواند میزی وسط شهر باشد یا میزی درون یک خانه، مهم بودن انسان‌ها - و نه انسان - در دور آن میز است؛ اما آرتنت، در وضع بشر اصطلاح «عمومی» را دال بر دو پدیده می‌داند که ارتباط نزدیک با هم دارند ولی کاملاً یکسان نیستند. اولی، جهان مشترک است که در این معنا، عمومی به جهانی اشاره دارد که از آن همه انسان‌ها است و همه در آن سهیم هستند. این جهان، محدود به مکان خاصی نیست، بلکه شامل تمام مصنوعات و ساخته‌های دست بشر و همچنین اموری که در میان انسان‌ها در این جهان مشترک جاری است، می‌شود. دومی، حیطه عمومی است که در این معنا «عمومی» به فضایی اشاره دارد که در آن انسان‌ها با یکدیگر به گفتگو، بحث و تبادل نظر می‌پردازند و درباره مسائل عمومی تصمیم می‌گیرند.

چالش‌های حیطه عمومی عبارت‌اند از:

- از بین رفتن جهان مشترک: آرتنت معتقد است که از بین رفتن جهان مشترک، حیطه عمومی را نیز از بین می‌برد. زمانی که انسان‌ها هیچ چیز مشترکی برای گفتگو و تبادل نظر نداشته باشند، حیطه عمومی نیز معنای خود را از دست می‌دهد.
- افزایش انزوا و فردگرایی: در جوامع مدرن، انزوا و فردگرایی رو به افزایش است. این امر حیطه عمومی را ضعیف می‌کند و امکان گفتگو و مشارکت در مسائل عمومی را کاهش می‌دهد.
- تسلط رسانه‌ها: در دنیای امروز، رسانه‌ها نقش مهمی در شکل‌گیری افکار عمومی دارند. این امر می‌تواند حیطه عمومی را تحت‌الشعاع قرار دهد و امکان گفتگوی آزاد و تبادل نظر را محدود کند.

حیطه عمومی، فضایی ضروری برای کنار هم زیستن انسان‌ها در دنیای مدرن است. این فضا، زمینه را برای گفتگو، تبادل نظر و تصمیم‌گیری جمعی درباره مسائل عمومی فراهم می‌کند.

14. Public Realm

15. Public Space

با این حال حیطه عمومی با چالش‌های متعددی روبه‌رو است که باید برای حفظ و تقویت آن تلاش کرد. آرنت، پس تفصیل و برداشت دوجبه‌ای از واژه عمومی در نظر دارد تا بتواند «حیطه عمومی» را تعریف کند.

در تقسیم‌بندی عمومی و خصوصی، گاه مقصود از حوزه عمومی، قلمروی اقتدار دولتی است؛ قلمرویی که برخلاف قلمروی خصوصی اصولاً مشمول نظارت اجتماعی و مداخله دولت است.^{۱۶} گاه نیز مقصود از حوزه عمومی، قلمروی خارج از دولت است که نه مانند روابط شخصی و خانوادگی، خصوصی است و نه قلمروی اقتدار دولت است و نقش میانجی حوزه خصوصی و حوزه عمومی به‌مثابه دولت را بازی می‌کند. کاستوریادیس^{۱۷} برای تفکیک حوزه عمومی به معنای اقتدار دولتی از حوزه عمومی جدا از دولت، حوزه نخست را عمومی - عمومی^{۱۸} و دومی را عمومی - خصوصی^{۱۹} نام نهاده است (نوبهار، ۱۳۸۷: ۳۲). بنابراین اگر جامعه را به سه قلمرو تقسیم کنیم، حوزه خصوصی، قلمرو روابط شخصی و خانوادگی است؛ حوزه عمومی جدا از دولت، فضایی مصون از مداخلات دولتی برای گفتگو و مفاهمه میان شهروندان و تصمیم‌گیری در مورد منافع عمومی است؛ قلمروی اقتدار دولتی نیز حوزه‌ای عمومی است به این معنا که همه مردم در آن دخیل هستند و متصدیان امور عمومی نمی‌توانند با آن مانند قلمروی خصوصی رفتار کنند(نوبهار، ۱۳۸۷: ۲۶-۲۷). تفاوت دو حوزه آخر به‌طور مشخص در نوع برخورد دولت با آن است. در قلمرو سوم، اصولاً دولت حق دخالت ندارد و دقیقاً عموم برای منافع عموم به بحث می‌نشینند، اما درخصوص حوزه سوم، اتفاقاً حوزه اقتدار دولت است، اما دولتی که مقید به قوانین و مقررات و ضوابط است. این خود تفکیکی بین اقتدار صرف دولت و اقتدار مقید است. نمونه مشخص حوزه سوم، جامعه مدنی است؛ اگرچه دولت در آنجا نقشی نهادی دارد، اما این نقش پلیسی است. وجود حوزه خصوصی و حوزه عمومی جدا از دولت شرط ضروری جامعه‌ای مردم‌سالار قلمداد شده است. پینتر در تعریفی کوتاه حوزه عمومی را قلمرو ارتباط آزاد و خردمندانه درباره دغدغه‌های عمومی چالش‌برانگیز و تبادل نظر آزاد در مورد این دغدغه‌ها می‌داند (نوبهار، ۱۳۸۷: ۲۹).

۲-۱- جمع حوزه عمومی با دولت

این انگاره بر پیوند ارگانیک و کارکردی میان حوزه عمومی، جامعه مدنی و دولت تأکید دارد. در این چهارچوب، حوزه عمومی نه فضایی منزوی، بلکه «پل ارتباطی» میان ساحت خصوصی و

۱۶. البته هابرماس بر این عقیده است که برای عمومی تلقی کردن دولت شرایطی لازم است. برای مثال دولتی را که به منافع عمومی توجهی نمی‌کند، نمی‌توان عمومی خواند.

17. Castoriadis

18. Sphère Publique/Publique

19. Sphère Publique/Privée

اقتدار سیاسی است که از طریق آن، فردیت خودخواهانه و نیازهای شخصی در بستر جامعه مدنی صیقل یافته و برای مشارکت در خیر عمومی دولت آماده می‌شود. در این نگاه، دولت و حوزه عمومی دو روی یک سکه‌اند؛ بدین معنا که حوزه عمومی، بستر نقد و نظارت بر قدرت و خاستگاه اراده‌سازی سیاسی است و دولت، نهادی است که این اراده‌ها را در قالب «حقوق عقلانی» و نظم سیاسی تثبیت می‌کند. از این منظر، جامعه مدنی (در خوانش هگلی) و افکار عمومی نقاد (در خوانش مارکسی)، نه در تقابل مطلق با دولت، بلکه به عنوان پیش‌شرط‌های اجتناب‌ناپذیر برای قوام یافتن یک دولت عقلانی و دموکراتیک بازشناسی می‌شوند.

۲-۱-۱- نگاهی دوگانه به حوزه عمومی سیاسی از دیدگاه مارکس

مارکس در تحلیل خود از حوزه عمومی سیاسی، دیدگاهی دوگانه ارائه می‌دهد. او این حوزه را از دو جنبه بررسی می‌کند؛

۱- حوزه استقلال واقعی افکار عمومی:

- فضای گفتگوی آزاد: مارکس حوزه عمومی را فضایی برای گفتگوی آزاد و تبادل نظر درباره مسائل عمومی می‌داند.
- استقلال افکار عمومی: در این فضا، افراد خصوصی صاحب سرمایه می‌توانند به‌طور مستقل درباره مسائل مختلف بحث و گفتگو کنند.
- عقلانیت انتقادی: مارکس معتقد است که در حوزه عمومی، افراد با استفاده از عقلانیت انتقادی به ارزیابی مسائل می‌پردازند و به دنبال یافتن راه‌حل‌های مناسب برای آنها هستند.
- خودآگاهی: در این فضا، افراد خود را به‌عنوان انسان‌هایی خودآگاه می‌بینند که می‌توانند در سرنوشت خود و جامعه خود نقش‌آفرینی کنند.

۲- ایدئولوژی حوزه عمومی بورژوایی:

- تحلیل شرایط سیاسی: مارکس ایده حوزه عمومی بورژوایی را در چهارچوب شرایط سیاسی موجود در فرانسه و بریتانیای کبیر مورد بررسی قرار می‌دهد.
- نقش ایدئولوژی: او معتقد است که در این جوامع، حوزه عمومی تحت تأثیر ایدئولوژی طبقه حاکم قرار دارد و فضایی برای گفتگوی آزاد و تبادل نظر واقعی نیست.
- ابزاری برای حفظ سلطه: مارکس حوزه عمومی بورژوایی را ابزاری برای حفظ سلطه طبقه حاکم می‌داند، چراکه از نظر او این حوزه در تسخیر بورژوا است.
- محدودیت مشارکت: در این فضا، امکان مشارکت همه افراد در گفتگوی عمومی وجود ندارد و فقط افراد ثروتمند و صاحب نفوذ می‌توانند صدای خود را به گوش دیگران برسانند.

مارکس حوزه عمومی سیاسی را فضایی مهم برای گفتگو، تبادل نظر و تصمیم‌گیری جمعی می‌داند. با این حال وی معتقد است که در جوامع سرمایه‌داری، حوزه عمومی تحت تأثیر ایدئولوژی طبقه حاکم قرار دارد و فضایی برای گفتگوی آزاد و تبادل نظر واقعی نیست. همچنین او ایده حوزه عمومی بورژوازی را بر مبنای شرایط اجتماعی پدیدآورنده آن، مورد انتقاد قرار می‌دهد تا بدین‌وسیله امکان تحقق شکل غیربورژوازی این حوزه را تبیین کند (هابرماس، ۱۳۹۹: ۱۷۵). دوپهلو بودن این تحلیل اتفاقاً نتیجه یکدیگر هستند. وی حوزه عمومی را حوزه عمومی بورژوازی می‌شناسد، چراکه شرط ورود به آن را مالکیت تعریف می‌کند و معتقد است انسان‌ها برخلاف تعریفی که می‌شود، برابر نیستند، به این دلیل واضح که سرمایه در این حوزه برتری را تعیین می‌کند.

مارکس افکار عمومی را آگاهی کاذب می‌داند و آن را محکوم می‌کند، زیرا ویژگی اصلی افکار عمومی این بود که منافع بورژوازی را زیر چتر خودش پنهان می‌کرد. بدین ترتیب این بار روابط جدید قدرت به‌ویژه میان مالکان و مزدبگیران در چهارچوب‌های قراردادهای آزاد جامعه مدنی بازتولید شده است. نقد او از اقتصاد سیاسی دقیقاً نقد همان پیش‌فرض‌ها و ایده‌های بنیادین حوزه عمومی سیاسی بود. به نظر مارکس حوزه عمومی بورژوازی با اصل بنیادین آن، دسترسی‌پذیری همگانی، در تضاد بود؛ دیگر نه عموم معادل کل ملت بود و نه جامعه مدنی معادل کل جامعه (هابرماس، ۱۳۹۹: ۱۷۶). همان‌طور که گفته شد، این پیش‌فرض از وجود اصل مالکیت برای ورود به حوزه عمومی نشئت می‌گیرد.

مارکس در تحلیل خود از رابطه میان حوزه عمومی و خصوصی، دیدگاهی نوآورانه و وارونه ارائه می‌دهد. او معتقد است که در جامعه سرمایه‌داری، حوزه عمومی، قدرتی فراتر از حوزه خصوصی دارد و می‌تواند آن را تحت کنترل خود درآورد و مورد نقد قرار دهد. این امر به افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی، نقد قدرت و مشارکت بیشتر افراد در تصمیم‌گیری‌های عمومی منجر خواهد شد. ویژگی‌های این الگوی وارونه به شکل زیر است:

- قدرت حوزه عمومی: در این الگو، حوزه عمومی به‌عنوان فضایی برای گفتگوی آزاد، تبادل نظر و تصمیم‌گیری جمعی، قدرتی فراتر از افراد خصوصی و حوزه خصوصی آنها دارد.
- کنترل حوزه خصوصی: حوزه عمومی می‌تواند حوزه خصوصی را تحت کنترل خود درآورد و آن را مورد نقد و بررسی قرار دهد. این امر به این معنا است که افراد خصوصی نمی‌توانند از حوزه خصوصی خود به‌عنوان پناهگاهی برای فرار از نقد و نظارت عمومی استفاده کنند.
- ریشه استقلال فردی: در این الگو، استقلال فردی دیگر بر تملک سرمایه خصوصی مبتنی نیست. مارکس معتقد است که استقلال واقعی فرد در حوزه عمومی و از

طریق مشارکت در گفتگوی عمومی و تصمیم‌گیری جمعی شکل می‌گیرد.

- آزادی فردی به‌عنوان ابزاری برای مشارکت: آزادی فردی در این دیدگاه، به‌خودی‌خود هدف نیست، بلکه ابزاری برای مشارکت فعال افراد در جامعه و ایفای نقش شهروندی آنها است.

۲-۱-۲- جامعه مدنی در فلسفه هگل: پلی میان دولت و خانواده

هگل در فلسفه سیاسی خود، جامعه مدنی را به‌عنوان فاصله‌ای که بین دولت و خانواده ایجاد می‌شود، تعریف می‌کند. او معتقد است که شکل‌گیری جامعه مدنی، گامی ضروری در مسیر تشکیل دولت است. هگل جامعه مدنی را حاصل یک فرایند طولانی و پیچیده توسعه تاریخی می‌داند. او معتقد است که این نهاد، در گذر زمان و با تغییر نیازها و روابط اجتماعی، به‌تدریج شکل گرفته است و دو نقش مهم در تشکیل دولت دارد. وی در فلسفه سیاسی خود، نقشی فراتر از صرف تجسم آزادی ذهنی برای خانواده و جامعه مدنی قائل است. او معتقد است که این دو نهاد، نقشی تربیتی نیز ایفا می‌کنند و به افراد در مسیر تبدیل شدن به موجوداتی اخلاقی کمک می‌کنند (هگل، ۱۳۹۳: ۲۳۵). بنابراین هگل معتقد است که خانواده و جامعه مدنی، بستر لازم برای شکل‌گیری دولت را فراهم می‌کنند (Hegel, 1967: 124). یا به عبارتی خانواده و جامعه مدنی در فلسفه هگل، به دو صورت نقشی اساسی در تربیت افراد و آماده‌سازی آنها برای مشارکت در زندگی اجتماعی ایفا می‌کنند.

دولت به‌صورتی خاص از جامعه سیاسی اشاره دارد که به‌وسیله نهادهای بهره‌مند از «اقتدار^{۲۰}» به‌منظور اعمال اجبار و قوه قهریه، شناخته شده است. با این وجود ذات دولت در داشتن حق بر اعمال زور و اقتدار قانونی نیست، بلکه حقیقت آن در قانون خرد یا حقوق عقلانی است. افزون بر این آزادی حق است و این تا جایی است که آزادی عقلانی باشد. حق در نظر هگل بسیار عام‌تر از قانون است و شامل رفتارهای عرفی، شعائر اجتماعی و دعوی فردی هم می‌شود. قانون به نظر هگل، رسوم ملتی خاص است که ضابطه‌مند شده و شکل و قالب یافته و در قانون به فعلیت رسیده (رز، ۱۴۰۰: ۱۹۸): «وقتی آنچه فی‌نفسه حق است، در وجود ابژکتیوش وضع شود - یعنی تفکر آن را برای آگاهی معین کند و به‌عنوان آنچه حق و معتبر است، شناخته شود - قانون می‌شود و از طریق این تعیین، حق بدل می‌شود به حق وضع‌شده در معنای عام». (Hegel, 1991: 257). بنابراین هگل سه ویژگی برای قوانین می‌شمارد: ۱- سوه‌ها در ذهن به‌روشنی ادراک شوند؛ ۲- مرتب و ضابطه‌مند شوند؛ ۳- در حوزه عمومی علنی و قابل

بحث باشند (Hegel, 1967: 155).

دولت یک نظام متحد و مؤتلف است که هدف آن غلبه بر تهدید فردگرایی است. این خودخواهی و خودمحوری موجب بیگانگی است اما دولت جایی است که در آن سیاق ارتباط فرد با جهان موجودات انسانی، به معنای نفی «خود» یا خواست صیانت خود نیست، بلکه به معنای کنار رفتن خودمحوری و برقراری رابطه بر اساس همکاری و مسئولیت مشترک است (اینود، ۱۳۸۸: ۶۰۱). برای فهم بهتر ماهیت جامعه سیاسی باید پرسشی اساسی مطرح کرد؛ تفاوت جامعه مدنی با دولت چیست؟ هردوی این نهادها عرصه عمومی حیات انسانی هستند، پس بدین معنا با هم تفاوتی ندارند. به علاوه از نظر نهادی هم جامعه مدنی و دولت هم‌پوشانی دارند، برای مثال بازار نهادی مدنی است ولی حفظ نظم و عدالت در بازار نقشی است که هم به جامعه مدنی مربوط است و هم به دولت؛ پس تفاوت در کجاست؟ به گفته هگل، جامعه مدنی در خدمت بسط و توسعه فردیت است، یعنی برآوردن نیازهای خصوصی افراد و گروه‌های اجتماعی که این کار را از طریق تأسیس نظام نیازهای متقابل و تلاش برای رفع نیاز دیگران انجام می‌دهد. جامعه مدنی عرصه‌ای عمومی است که به فرد، مجال این را می‌دهد که در تمامی زمینه‌ها خود را عرضه کند و بسط دهد و کامل نماید (Hegel, 2003: 184). درواقع جامعه مدنی نهادی خاص در دولت مدرن است که به فرد حق می‌دهد تا در جهت ارضا و رضایتمندی خویش تلاش کند و این تفاوت میان جهان باستان و دنیای مدرن است (Hegel, 2003: 124). حال مقصود دولت چیست؟ مقصود دولت «برآوردن خیر عمومی اجتماع» است، یعنی آن چیزی که هگل آن را امر کلی می‌نامد. هگل معتقد است که دولت مدرن، غیر از منافع اعضایش، یک خیر عمومی دارد که فراتر از منفعت شخصی تک‌تک اعضای آن جامعه است. این خیر عمومی چیزی نیست که مقصود جامعه مدنی باشد و برآوردن آن وظیفه دولت است (Hardimon, 1994: 209). جامعه مدنی و دولت، دو نهاد مهم و مکمل در ساختار جامعه سیاسی و هر دو نهاد برای توسعه انسانی و تحقق عدالت اجتماعی ضروری هستند. درک تفاوت‌ها و رابطه دیالکتیکی این دو نهاد، کلیدی برای فهم ماهیت جامعه سیاسی و نقش‌آفرینی مؤثر در آن است.

۲-۱-۳- جان استوارت میل و آزادی برابری

آزادی و سعادت فرد و جامعه، از مهم‌ترین محورهای اندیشه سیاسی جان استوارت میل به شمار می‌روند. با آنکه آثار میل در منطق، اقتصاد و اخلاق از اهمیت اساسی برخوردار هستند، شاید پایداری‌ترین جلوه اندیشه او را بتوان در آرای سیاسی‌اش یافت و یکی از مهم‌ترین آثار سیاسی وی، کتاب درباره آزادی است. از دیدگاه میل، آزادی به معنای نبود مانع است و جامعه‌ای را می‌توان آزاد دانست که افراد آن در پیگیری سعادت خود با مانعی مواجه نشوند. این موانع ممکن است

ماهیتی سیاسی داشته باشند و از استبداد یا ظلم حاکمان ناشی شوند.

در نظر «میل» کسی که از نعمت عقل بهره‌مند است، مجاز نیست کورکورانه رسم و عادت را که برخلاف حکم صریح عقل اوست، بپذیرد. انسان خردمند ملزم است آداب و رسوم را که در جامعه به ارث یافته است، در ذهن خود وزن کند و بسنجد و نیک و بد آن را از هم جدا کند و آنچه را عقل او نمی‌پسندد، به دور اندازد؛ اما اشکال کار در اینجا است که عده خردمندان در جامعه بسیار کم است. استوارت میل پایبند عوام‌فریبی نیست و تحقیر خود را برای «توده‌های سفیه» به‌صراحت اظهار می‌دارد. وقتی از آزادی صحبت می‌کند، می‌داند بهره‌مندی از آزادی وقتی ممکن است که افراد حداقل تربیت و بصیرت را دارا باشند و بتوانند بی‌جنجال و جدال گرد هم آیند و نیک و بد خود را روشن کنند. اگر چنین نباشد، آزادی منجر به اغتشاش خواهد شد و حکومت به دست اراذل و اوباش خواهد افتاد (میل، ۱۴۰۰: ۳۵). همان‌طور که پیداست، تعریف «میل» از آزادی در پیوند با برداشت او از حیطه عمومی است. آزادی «میل» در حیطه عمومی معنی پیدا می‌کند، اما آنچه وی حیطه عمومی می‌نامد، بیشتر شبیه به نوعی جامعه مدنی است. با این توضیح که او برخورداری از آزادی را مستلزم نوعی پایه‌ای از بصیرت می‌داند و با این استدلال در نتیجه عده‌ای را از آن حذف می‌کند. از طرفی حضور در جامعه مدنی بدون پیش‌شرط آزادی ممکن نیست. انتخابات برای «میل» به‌مثابه امر سیاسی و کنش است. شرکت افراد در امر حکومت در نظر او به‌اندازه‌ای مهم است که معتقد است رأی دادن در انتخابات مجالس قانونگذاری حق افراد نیست، بلکه تکلیف آنان است؛ زیرا اگر رأی دادن حق آنان باشد، می‌توانند آن را بفروشند یا به دیگران منتقل کنند و پیداست اگر چنین کنند حکومت انتخابی برپا نخواهد ماند و حکومت اراذل و اوباش خواهد شد. در حکومت انتخابی باید مواظب بود که اکثریت حق اقلیت را پایمال نکنند. دغدغه میل برای اقلیت به این دلیل است که میل اکثریت را توده می‌بیند و بدون حمایت از اقلیت، حکومت مدنظر او برپا نخواهد شد. استوارت میل عقیده داشت که چون افراد جامعه از لحاظ هوش و سایر استعدادها یکسان نیستند، برخلاف عدالت است که همه برابر حق رأی داشته باشند. او پیشنهاد می‌کند که مشاغل برحسب استعداد و هوش و تربیتی که برای پرداختن به آنها لازم است، طبقه‌بندی شوند و کسانی که به مشاغل عالی‌تر مشغول‌اند، به تناسب شغل خود آرای بیشتری داشته باشند؛ با این حال پیشنهاد میل از نظر عملی، قابلیت اجرا نیافته و چندان مورد توجه قرار نگرفته است؛ زیرا این دیدگاه، با غیرسیاسی تلقی کردن عمل، پیش‌شرط برابری افراد در حوزه عمومی را نادیده می‌گیرد. البته این رویکرد با توجه به خاستگاه فکری میل قابل درک است؛ زیرا او اندیشمندی لیبرال است و در چهارچوب اندیشه لیبرالی، آزادی را بر برابری مقدم می‌داند.

۲-۲- گسست حوزه عمومی از دولت

مراد از این گسست، تمایز میان «قدرت عمومی سازمان یافته در نهاد دولت» و «حوزه عمومی» به مثابه عرصه شکل گیری گفتگو، نقد و اراده جمعی در جامعه مدنی است. بر این اساس، عمومی بودن دولت صرفاً از آن روست که اعمال و تصمیم های آن باید معطوف به خیر همگانی و در معرض پاسخگویی باشند؛ اما حوزه عمومی، خود بخشی از دستگاه دولت یا امتداد اقتدار اداری و سیاسی آن نیست. حوزه عمومی فضایی مستقل است که در آن شهروندان، بدون آنکه در مقام مأمور یا صاحب قدرت رسمی قرار گیرند، مسائل مشترک را طرح می کنند، درباره آنها به گفتگو و استدلال می پردازند و از طریق شکل دهی به افکار عمومی، بر فرایند تصمیم گیری سیاسی و اعمال قدرت نظارت و اثرگذاری می کنند. در این تلقی، استقلال حوزه عمومی از دولت شرط امکان نقد قدرت، شفافیت تصمیم های عمومی و تبدیل اراده و مطالبات شهروندان به نیرویی مؤثر در سامان سیاسی است؛ هرچند این حوزه می تواند از راه قانون، نهادهای نمایندگی و سازکارهای مشارکتی، بر دولت تأثیر رسمی یا غیررسمی بگذارد. دیدگاه هابرماس و آرنست، هر یک با تأکیدی متفاوت، این استقلال را به ترتیب در قالب کنش ارتباطی و شکل گیری افکار عمومی و در قالب فضای نمود و جهان مشترک شهروندان، تبیین می کنند.

۲-۲-۱- هابرماس و کنش ارتباطی

هابرماس که حوزه عمومی را فضای کنشگری در جامعه مدنی می داند، این مفهوم را حوزه ای مستقل از دولت تعریف می کند. «حوزه عمومی سیاسی، پیکره ای از صداهایی است که از طریق سیستم سیاسی پردازش و حل می شود. از منظر نظریه دموکراتیک، حوزه عمومی دو کارکرد دارد؛ بدین معنی که نه فقط مشکلات را شناسایی و تعریف کند، بلکه به صورت مؤثری آنها را ترسیم و با راه حل های ممکن مسلحشان سازد» (Gripsrud, 2009). از این منظر، اقتدار در خود حوزه عمومی ای نهفته است که در آن همه مشارکت کنندگان برای متقاعد کردن دیگران از فرصتی برابر برخوردارند (Salvatore & Eickelman, 2006: 6). از طرفی فضای عمومی از دید جامعه شناسان، فضای معاشرت اجتماعی است که به عنوان جایگاه مشترکی^{۲۱} در نظر گرفته شده، فضایی که در آن نظم اجتماعی شکل می گیرد و افراد رفتار تابع اجتماع خواهند داشت.

از نظر هابرماس حوزه عمومی در وهله نخست، قلمرویی از زندگی اجتماعی است که در آن چیزی شبیه افکار عمومی می تواند شکل بگیرد. تعبیر «افکار عمومی» به رسالت انتقاد و نظارتی اشاره دارد که پیکره عمومی شهروندان به طور غیررسمی در برابر طبقه حاکم اعمال می کند. دسترسی به حوزه عمومی به طور کلی برای عموم شهروندان آزاد است. در جریان هر مکالمه یا

گفتگو که طی آن اشخاص خصوصی^{۲۲} در کنار هم جمع می‌شوند تا یک اجتماع^{۲۳} را تشکیل دهند، در حقیقت بخشی از حوزه عمومی تشکیل می‌شود (نوذری، ۱۳۹۳: ۴۴۶). هابرماس تعبیر حوزه عمومی را برای عرصه‌ای اجتماعی به کار می‌برد که در آن افراد از طریق مفاهمه ارتباط و استدلال مبتنی بر تعقل به موضع‌گیری‌ها و جهت‌گیری‌هایی هنجاری مشغول هستند که بر فرایند اعمال قدرت دولت تأثیراتی آگاهی‌دهنده و عقلانی‌ساز باقی می‌گذارند. آنچه موجب جلب نظر هابرماس به مقوله حوزه عمومی شده، عبارت است از اهمیت این مفهوم به عنوان اساس نقد جامعه بر اساس اصول دموکراتیک، به این ترتیب حوزه عمومی عرصه‌ای است که در آن افراد برای مشارکت در گفتگویی آزاد و علنی گرد هم آمده‌اند (هابرماس، ۱۳۹۹: ۲۱۰).

از نظر هابرماس، حوزه عمومی عرصه‌ای چند ذهنی و محل برخورد اندیشه‌ها و اذهان گوناگون و فضای طرح آزاد مسائل عمومی است و استدلال و تعقل درباره آنها و درنهایت اراده عمومی را شکل می‌دهد (هابرماس، ۱۳۹۹: ۱۴۹). پاسخ به پرسش‌هایی از این قبیل که آزادی، عدالت، برابری، عقلانیت و مانند آن چیست، تنها در حوزه عمومی هر جامعه قابل ارائه است و می‌تواند مورد پذیرش و باور اعضای آن جامعه قرار گیرد (بشیریه، ۱۳۸۰: ۵۷).

بنابر نظر هابرماس، قدرت قاهره دولت، همتا و نقطه مقابل حوزه عمومی سیاسی است و نه بخشی از آن. بی‌تردید قدرت دولت، قدرت عمومی تلقی می‌شود، اما انتساب صفت و ویژگی عمومی بودن را وام‌دار وظیفه‌اش در توجه به عموم، یعنی فراهم نمودن خیر همگانی همه است. تنها هنگامی که اعمال قدرت عمومی در عمل، تابع الزام به عمومی بودن در نظام مردم‌سالار شود، حوزه عمومی سیاسی می‌تواند از طریق هیئت قانونگذاری، بر هیئت حاکمه تأثیر و نفوذ رسمی پیدا کند. با توجه به این ویژگی‌ها، تصادفی نیست که مفاهیم مربوط به حوزه عمومی تا قرن هجدهم پدید نیامدند (هابرماس، ۱۳۸۵: ۴۳).

حوزه عمومی مدنظر هابرماس، حد واسط بین اقتدار عمومی که بر ابزار اعمال خشونت کنترل دارند و حوزه خصوصی که همان جامعه مدنی در خوانش هابرماسی است، قرار دارد (Boyte, 1995). ویژگی آن نظارت بر دولت و شفاف کردن تصمیم‌های سیاسی و اداری است که از اهداف اولین حوزه و برای تأمین این جایگاه اصول حقوقی عقلانی نهادینه می‌شوند و رعایت آن اصول برای همه الزام‌آور می‌شود (هندال، ۱۳۸۱: ۳۷۵).

هابرماس به قانون به عنوان وسیله‌ای برای پر کردن شکاف بین خودمختاری خصوصی و خودمختاری عمومی نگاه می‌کند (Habermas, 1996: 118-119). این ایده‌ای است که جوامع

22. Private Persons

23. Public

پیچیده و اشکال مرتبط با آنها از دموکراسی به نوعی مدیریت سیاسی نیاز دارند تا هم افکار عمومی و هم رویه‌های مشورتی را در نهادها ایجاد کنند. به همین دلیل است که هابرماس معتقد است که مبنای عملی و هنجاری حقوق، مناسب‌ترین رسانه برای نهادینه‌سازی شکل‌گیری افکار عمومی است.

قانون از این نظر مکانیسم گفتمانی و مشورتی مناسبی است، زیرا هم هنجار دارد و هم بر کنش حاکم است. در نتیجه قانون، ادعاهای توجیه و نهادینه کردن بحث عمومی را هدایت می‌کند؛ به عبارت دیگر ماهیت قانون، برقراری روابط ارتباطی با جامعه مدنی از طریق «نظر و شکل‌گیری اراده» است (Habermas, 1996: 133).

۲-۲-۲- هانا آرنت؛ جهان مشترک و حیطه عمومی: دو روی یک سکه

در نگرش هانا آرنت، حوزه عمومی جهان مشترک انسان‌هاست. به نظر وی، حوزه عمومی به عنوان جهان مشترک متعلق به دوران یونان باستان است. جهان مشترک در قالب حوزه عمومی، جهان مصنوعات بشری است (انصاری، ۱۳۷۹: ۶۳). به نظر وی، حوزه عمومی برای رسیدن به ماندگاری عمومی تعبیه شده، در حالی که عصر مدرن معنای اصلی عمومی را از دست داده است. آرنت برای کشف دگردیسی ایجادشده در معنای «عمومی» به سراغ آدام اسمیت می‌رود که اعتبار عمومی و پاداش مالی را یکسان گرفت. همچنین اعتبار عمومی چیزی می‌شود که همانند نیازی بشری مانند غذا مصرف می‌شود.

در هر حال در کتاب «وضع بشری» آرنت می‌توان دو تعریف از حوزه عمومی یافت که در نهایت با یکدیگر پیوند می‌یابند؛ نخست، حوزه عمومی فضای نموده‌ها و واقعیت بود که به واسطه دیده یا شنیده شدن توسط خودمان یا دیگران حاصل می‌شد. دوم، حوزه عمومی جهان مشترک بین انسان‌ها بود (انصاری، ۱۳۷۹: ۶۴-۶۵). در واقع به نظر آرنت، حوزه عمومی فضایی است که «عمل سیاسی» در آن رخ می‌دهد و در واقع پیش‌نیاز عمل سیاسی است. آرنت سه ویژگی را برای حوزه عمومی برمی‌شمارد؛

۱- ساختگی بودن حوزه عمومی: این تأکید آرنتی بر ساختگی بودن حوزه عمومی، چند پیامد اساسی دارد. به عنوان مثال وی بارها تأیید کرده است که اصل برابری سیاسی در میان شهروندان، نتیجه وضع طبیعی که پیش از تشکیل حوزه عمومی وجود داشت، نیست. برابری سیاسی نه ویژگی انسان طبیعی است و نه می‌تواند بر مبنای نظریه حقوق طبیعی ایجاد شود، بلکه یک ویژگی مصنوعی است که افراد برای ورود در حوزه عمومی کسب می‌کنند و به وسیله نهادهای سیاسی دموکراتیک تضمین می‌شود. پیامد دیگر رد و انکار هویت قومی است که در تقابل با هویت فردی به عنوان شهروند قرار

می‌گیرد. درواقع هانا آرنت، مفاهیمی چون جنسیت و قومیت را در قلمروی حوزه خصوصی می‌بیند و از وجود آنها در حوزه عمومی انتقاد می‌کند. از همین روی او به‌رغم زن بودن مورد توجه فمینیست‌ها نیست. پیامد سوم این است که حوزه عمومی بر مبنای مرزبندی‌های سیاسی شکل گرفته است و بنابراین مغایر با هرگونه جماعتی است که بر اساس همدلی، محبت و دوستی شکل می‌گیرد.

۲- ویژگی مکانی و فضایی حوزه عمومی: سیاست در حوزه عمومی شکل می‌گیرد، یعنی جایی که افراد بتوانند با یکدیگر به گفتگو بپردازند. درنتیجه می‌توان سیاست را یک فعالیت عمومی قلمداد کرد. درحقیقت در معنی آرنتی، حوزه عمومی نمود جامعه در روابط متقابل افراد است که به خاطر نفس زندگی و در ملاءعام شکل می‌گیرد (هابرماس، ۱۳۹۹: ۱۹). البته آرنت تأکید می‌کند که این ملاءعام می‌تواند میزی وسط شهر باشد یا میزی درون یک خانه، مهم بودن انسان‌ها - و نه انسان - در دور آن میز است.

۳- علائق و منافع عمومی و خصوصی: به عقیده آرنت فعالیت سیاسی ابزاری برای واقعیت بخشیدن به یک غایت یا هدف نیست، بلکه اساساً غایتی در خود است. درگیر شدن در عمل سیاسی صرفاً برای رسیدن به رفاه نیست، بلکه تحقق بخشیدن به اصول ذاتی در حیات سیاسی مانند آزادی، برابری، عدالت، شجاعت و فضیلت است. سیاست جهانی است با ارزش‌ها و غایات خاص خودش که در عمل عمومی گفت‌و شنود محقق می‌شوند.

در نگاه آرنت حوزه عمومی، «برساختی از دو عنصر ناهمسان اما مرتبط با همدیگر، یعنی فضای نمود و جهان مشترک است، به‌صورتی که می‌توان گفت بستر عمومی از هم‌پوش واقع شدن این دو به وجود می‌آید» (خضری و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۴). در این خصوص آرنت در وضع بشر اصطلاح «عمومی» دال بر دو پدیده می‌داند که ارتباط نزدیک با هم دارند، ولی کاملاً یکسان نیستند. او می‌گوید، عمومی «نخست، به این معناست که هر آنچه در انتظار عموم روی می‌نماید، می‌تواند در معرض دیدار و شنیدار هرکسی درآید و گسترده‌ترین عمومیت و شیوع ممکن را دارد. به نزد ما نمود^{۲۴} چیزی که علاوه بر خودمان دیگران نیز آن را می‌بینند و می‌شنوند - مقوم بود [یا واقعیت] است» (آرنت، ۱۳۹۰: ۹۳). با این توضیح که نمود درون حیطه عمومی جای می‌گیرد و حیطه عمومی در قابل دسترس‌ترین تعریف آن، محل نمود است. این همان فضایی است که درون آن بزرگ‌ترین نیروهای زندگی خصوصی دگرگون شده، خصوصی‌زدایی و فردزدایی شده و همان‌گونه که بودند، به‌گونه‌ای مناسب پدیدار عمومی می‌یابند (Nixon, 2015: 176). بنابراین

در نظر آرنت فضای نمود، گسترده‌ترین عمومیت و شیوع ممکن را دربردارد و در چنین ساحتی است که واقعیت بر نمود منطبق شده، بدین‌صورت که بود و واقعیت هر چیز مبتنی بر نمودار گشتن آن در فضای نمود است. بر این اساس در نگاه آرنت، انسان برای رشد کردن باید از قلمرو خصوصی فراتر رفته و وارد قلمرو عمومی گردد. بر طبق نظر وی، اگرچه قلمرو عمومی همه افراد را به‌صورت مساوی در نظر می‌گیرد که در آن همه موقعیت یکسانی دارند و می‌توانند در بحث‌هایی که بر مقررات و پایه مساوی قرار دارد، شرکت کنند، این فضا همچنین منحصر به فرد بودن همه افراد و در نتیجه انسجام جامعه انسانی را نیز به رسمیت می‌شناسد (Hol, 2005: 42).

دومین عنصر حوزه عمومی آرنت، جهان مشترک است. بر این اساس جهان همچون گوهر وضع بشر، قابلیت و قدرت گردآوری انسان‌ها را داشته و زمینه‌ای را برای تعامل و تبادل اطلاعات و ارتباطات بشری فراهم آورده است. به این ترتیب که واجد صفت مشترک می‌شوند. آرنت می‌نویسد: «اصطلاح «عمومی» در معنای دومش بر خود جهان دلالت می‌کند، از آن حیث که میان همه ما مشترک است و از مکانی واقع در آنکه شخصاً مالک آن هستیم، متمایز است. با این حال این جهان همان زمین یا طبیعت در مقام فضا و مجال محدود تحرک انسان‌ها و شرط عام حیات آلی، نیست، بلکه مربوط می‌شود به مصنوعات انسان، تولید و ساختنی که از دستان آدمی سر می‌یزند و نیز اموری که در میان کسانی که با هم در جهان ساخته انسان سکونت دارند، جاری است. با هم زیستن در جهان اساساً به این معناست که جهانی از اشیاء هست میان کسانی که آن را به اشتراک دارند، مثل میزی که بین کسانی که دور آن نشسته‌اند، واقع شده است؛ جهان همانند هر چیز بینابین، در آن واحد انسان‌ها را به هم می‌پیوندد و از هم جدا می‌سازد» (آرنت، ۱۳۹۰: ۹۶). آرنت، پس از تبیین برداشت دووجهی خود از واژه «عمومی»، به تعریف «حیطه عمومی» می‌پردازد. وی حیطه عمومی را پیش‌شرط کنار هم زیستن می‌داند و در این مورد معتقد است: «حیطه عمومی همانند جهان مشترک، ما را گرد هم می‌آورد و در عین حال مانع از آن می‌شود که به عبارتی، بر سر هم خراب شویم. آنچه باعث می‌شود تحمل جامعه توده‌ای این چنین دشوار باشد، شمار مردمی که در آن به سر می‌برند نیست - یا دست‌کم در درجه اول چنین چیزی نیست - بلکه این واقعیت است که جهان میان آنها قدرت جمع آوردن ایشان، به هم پیوستن و از هم جدا کردنشان را از دست داده است» (آرنت، ۱۳۹۰: ۹۷). اما این بدیهی است که همه کسانی که در حول یک میز نشسته‌اند، از یک چشم به جهان نمی‌نگرند. همه دارای یک خاستگاه و چشم‌انداز نیستند: «دیده و شنیده شدن توسط دیگران اعتبارش را از این واقعیت می‌گیرد که هرکسی از یک موقعیت متفاوت می‌بیند و می‌شوند» (Arendt, 1998: 57)؛ بنابراین حوزه عمومی، حوزه چشم‌اندازهای بیکران و نامحدود است و هر انسانی از چشم‌انداز خودش واقعیت را می‌بیند.

بنا بر دیدگاه آرنت، تفکیک میان حوزه عمومی و خصوصی به صورت واضح تر در پولیس (دولت شهر) یونان بوده نه در دوران مدرن. از نظر آرنت در دوران مدرن تفکیک بین حوزه خصوصی و عمومی از میان رفته است. آنچه در قالب «جامعه» شکل گرفته است، در واقع تسری سرطان وار حوزه خصوصی به تمام عرصه های زندگی بشر است. وی با بازگشت به تجربه یونانی، حوزه عمومی را با دولت شهر و حوزه خصوصی را با خانوار و خانواده برابر می گیرد. در پهنه خانوار «انسان ها مجبور بودند با یکدیگر زندگی کنند، چون نیازمند بودند». در مقابل، دولت شهر فضای آزادی بود. دولت شهر مرکز برابری ها بود و فقط افراد برابر می توانستند به حوزه عمومی وارد شوند و به عمل سیاسی مبادرت ورزند (انصاری، ۱۳۷۶: ۱۲۶). حوزه عمومی با توجه به دیدگاه آرنت در جایی است که «عمل و صحبت» است که قابل دیدن و شنیدن هستند. عمل کردن و صحبت کردن فضایی (مکانی) را ایجاد می کند، فضا در جایی است که مردم می توانند خود را در مقابل یکدیگر ببینند و نشان دهند که چه کسانی هستند (Hol, 2005: 43).

نتیجه گیری

همان طور که در بیان نظریات مختلف در باب حوزه عمومی و حوزه خصوصی مشخص شد، همان قدر که آرنت از جنبه هایی به میل و هابرماس نزدیک است، به همان نسبت از هگل و مارکس دور است. آنچه هگل آن را حوزه خصوصی می داند (خانواده)، آرنت آن را فرصتی برای نمود می شمارد و هر آنجا که فرصت نمود باشد، حوزه عمومی نام می گیرد. از طرفی آرنت حوزه عمومی را بین فرد و دولت قرار می دهد و حوزه میانجی می داند، این در حالی است که برای هگل، دولت تجسم حوزه عمومی است.

در خصوص مارکس، گستردگی حوزه عمومی یا به عبارتی قلمرو دولتی به حدی وسیع بود که حوزه خصوصی به معنی آرنتی معنی ندارد؛ اما آنچه در مورد مارکس اهمیت دارد، تلقی ای است که وی از حوزه عمومی دارد و آن را محصول تفکر بورژوا می داند. این ادعا در چهارچوب فکری مارکس بی راه نیست. آرنت به عنوان متفکر جدی در خصوص تئوریزه کردن حوزه عمومی، پیش شرط آن را مالکیت می داند و این مؤلفه در تفکر مارکس مردود است.

درباره میل، که دست کم در اصل وجود دو حوزه با آرنت هم نظر است، دو تفاوت اساسی وجود دارد. نخست آنکه آنچه میل «حوزه عمومی» می نامد، از دیدگاه آرنت «حوزه اجتماعی» تلقی می شود؛ حوزه ای که به اعتقاد آرنت، به تضعیف حوزه عمومی انجامیده است، زیرا عنصر خلاقیت که از مؤلفه های اساسی حوزه عمومی در اندیشه او به شمار می رود، در نتیجه جایگزینی «رفتار» با «عمل» از میان می رود. دوم آنکه انتخابات که از دیدگاه میل یکی از کنش های جامعه مدنی محسوب می شود، بر مبنای برابری کامل حق رأی استوار نیست؛ زیرا از نظر میل، افراد

فره‌یخته از حق رأی بیشتری برخوردارند؛ امری که با اصل برابری در حوزه عمومی مورد نظر آرتن تفاوتی بنیادین دارد.

با این حال پایه‌های اساسی اندیشه هابرماس را می‌توان در آرای آرتن جستجو کرد. حوزه عمومی در اندیشه هابرماس، محل شکل‌گیری افکار عمومی خارج از چهارچوب‌های رسمی و قانونی است و از این حیث، دیدگاه او با آرتن هم‌سو است. آرتن، حوزه عمومی را عرصه شکل‌گیری کنش خلاقانه تلقی می‌کرد؛ کنشی که امکان بروز آن، بی‌واسطه و فارغ از ضوابط رسمی، فراهم است و افزون بر آن «بیان» را یکی از جلوه‌های نمود در حوزه عمومی می‌دانست. با وجود این تفاوت اساسی آن دو در نحوه تشخیص و تفکیک حوزه خصوصی است. هابرماس در این زمینه از سنت هگلی بهره گرفته است. از این رو جامعه مدنی، که از دیدگاه هگل و هابرماس بخشی از حوزه خصوصی محسوب می‌شود، در اندیشه آرتن با حوزه اجتماعی معادل است.

به نظر می‌رسد نقطه عطف تلقی‌های متفاوت از مرزبندی حوزه عمومی و حوزه خصوصی، «قانون» باشد. اینکه چه امری عمومی و چه امری خصوصی تلقی شود و اساساً آیا امری خصوصی وجود دارد، تا حد زیادی به قانون وابسته است. به بیان دیگر ورود قانون به یک موضوع، به آن جنبه عمومی می‌بخشد. همچنین مداخله یا نظارت دولت بر یک موضوع، آن را به مسئله‌ای عمومی تبدیل می‌کند؛ بدین معنا که آن موضوع به امری مشترک بدل می‌شود و امکان گفتگو و مذاکره درباره آن در عرصه عمومی فراهم می‌آید. چنین گفتگویی، مستلزم وجود منافع یا دغدغه‌های مشترک است. در همین نقطه است که می‌توان دریافت چرا آرتن برخلاف هگل، جامعه مدنی را بخشی از حوزه خصوصی تلقی نمی‌کند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- آرنٹ، هانا. (۱۳۹۰). وضع بشر. ترجمه مسعود علیا. تهران: ققنوس.
- انصاری، منصور. (۱۳۷۶). حوزه عمومی در اندیشه سیاسی هانا آرنٹ. اطلاعات سیاسی - اقتصادی، (۱۱۷-۱۱۸).
- انصاری، منصور. (۱۳۷۹). هانا آرنٹ و نقد فلسفه سیاسی. تهران: مرکز.
- اینوود، مایکل. (۱۳۸۸). فرهنگ فلسفی هگل. ترجمه حسن مرتضوی. مشهد: نیکا.
- بشیریه، حسین. (۱۳۸۰). تاریخ اندیشه سیاسی در قرن بیستم. تهران: نی.
- بیزر، فردریک. (۱۳۹۱). هگل. ترجمه سید مسعود حسینی. تهران: ققنوس.
- پاک‌نیا، محبوبه و رحیم حاجی‌آقا. (۱۳۹۷). تبیین جایگاه حوزه عمومی و امر سیاسی در اندیشه سیاسی هانا آرنٹ. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۰(۱).
- پلامناز، جان. (۱۳۷۱). فلسفه اجتماعی و سیاسی هگل. ترجمه حسین بشیریه. تهران: نی.
- تیلور، چارلز. (۱۳۸۱). تمسک به جامعه مدنی از فلسفه سیاسی معاصر دفتر اول دولت و جامعه. ترجمه موسی الکریمی. تهران: وزارت خارجه.
- جوادی، محسن و سید محمد حسینی سورکی. (۱۳۹۶). جان استوارت میل و یگانه اصل محدودکننده آزادی. علوم سیاسی، ۲۰(۸۷).
- چاندوک، نیرا. (۱۳۷۷). جامعه مدنی و دولت - کاوش‌هایی در نظریه سیاسی. ترجمه فریدون فاطمی و وحید بزرگی. تهران: مرکز.
- خضری اقدم، محمد، سید مهدی سجادی، عباس منوچهری و علیرضا صادق زاده قمصری. (۱۳۹۴). تبیین اصول تربیت شهروندی مبتنی بر فلسفه هانا آرنٹ. تعلیم و تربیت، ۱(۲۴).
- رز، دیوید. (۱۴۰۰). راهنمای خواندن عناصر فلسفه حق هگل. ترجمه احمد موسوی خوئینی. تهران: ترجمان.
- فون هایک، فردریش. (۱۳۸۰). قانون، قانونگذاری و آزادی. ترجمه مهشید معیری و موسی غنی نژاد. تهران: طرح نو.
- کراسلی، نیک و جان مایکل رابرتز. (۱۳۹۴). هابرماس، باختین، بوردیو: تاملاتی درباره حوزه عمومی. تهران: روزنه.
- لنکستر، لین. (۱۳۷۶). خداوندان اندیشه سیاسی. جلد ۳. ترجمه علی رامین. تهران: امیرکبیر.
- محمودی، سید علی. (۱۳۹۷). ارزیابی تطبیقی دیدگاه‌های کانت و میل درباره منزلت انسانی و حقوقی زنان. فصلنامه سیاسی، ۴۸(۱).
- میرسپاسی، علی. (۱۳۷۶). دموکراسی یا حقیقت. تهران: طرح نو.
- میل، جان استوارت. (۱۴۰۰). درباره آزادی (نسخه الکترونیکی). ترجمه محمود صناعی. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.

- نوبهار، رحیم. (۱۳۸۷). حمایت حقوق کیفری از حوزه‌های عمومی و خصوصی. تهران: جنگل.
 - نوذری، حسینعلی. (۱۳۸۱). بازخوانی هابرماس. تهران: چشمه.
 - هابرماس، یورگن. (۱۳۸۵). حوزه عمومی. ترجمه جواد کارگزاری. حقوق عمومی، (۲).
 - هابرماس، یورگن. (۱۳۹۹). دگرگونی ساختاری حوزه عمومی. ترجمه جمال محمدی. تهران: افکار.
 - هگل، گئورگ ویلهلم فریدریش. (۱۳۹۳). عناصر فلسفه حق. ترجمه مهبد ایرانی طلب. تهران: قطره.
 - هندال، پتر. (۱۳۸۱). یورگن هابرماس، سیطره عمومی. ترجمه هاله لاجوردی. ارغنون، (۲۰).
- ب) منابع انگلیسی
- Benhabib, Seyla. (2003). *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*. Bloomsbury Academic.
 - Boyte, H.C. (1995). Beyond deliberation: citizenship as public work. Available at: www.cen.org/newcitizenship
 - Gripsrud, J. (2009). Digisting the public sphere: two key issues. *Javnost the Public*, 16(1).
 - Habermas, Jürgen. (1992). Citizenship and national identity: some reflection on the future of Europe.
 - Habermas, Jürgen. (1994). *The philosophical discourse of modernity*. Cambridge, Mass: MIT Press.
 - Habermas, Jürgen. (1996). Between facts and norms: contributions to a discourse theory of law and democracy. Cambridge, Mass: MIT Press.
 - Habermas, Jurgen. The Public Sphere. *New German Critique*, (3). Available at: <http://www.jstor.org/stable/5304394>.
 - Hardimon, Michael O. (1994). *Hegel's Social Philosophy: The Project of Reconciliation*. Cambridge: Cambridge University Press.
 - Hegel, G.W.F. (1991). *Elements of the Philosophy of Right*. Translated by H.B.Nisbet. Edited by Allen w. Wood. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
 - Hegel, G.W.F. (2003). *Elements of the Philosophy of Right*. Edited by Allen W. Wood. Translated by H. B. Nisbet. Cambridge: Cambridge University Press.
 - Hegel, Georg W. F. (1967). *Philosophy of Right*. London: Oxford University Press.
 - Hol, A. M. (2005). Adjudication and the Public Realm-An Analysis Based on the Work of Hannah Arendt. *Utrecht Law Review*, 1.
 - Houlgat, Stephen. (2005). *An Introduction to Hegel: Freedom, Truth and History*. 2nd edition. Black Publishing.
 - Hyppolite, Jean. (1974). *Genesis and Structure of Hegel's Phenomenology of Spirit*. Chicago: Northwestern University Press.
 - Marshall, Geoffrey. (1980). *Constitutional Theory*. Oxford: Clarendon Press.
 - Nixon, J. (2015). *Hannah Arendt and the Politics of Friendship*. London: Bloomsbury Publishing.
 - Roberts, John. (2017). Outline of a Marxist Commodity Theory of the Public Sphere. *Historical Materialism*, 25(1). DOI:10.1163/1569206X-12341509
 - Salvatore, Armando & Dale F. Eickelman (eds.). (2006). *Public Islam and the common good*. Leiden; Boston: Brill.
 - Wood, Allen W. (2011). Method and System in Hegel's Philosophy of Right. In: *Hegel's Political philosophy: On the Normative Significance of Method and System*. Edited by Stephen Houlgate & Michael Baur. Malaysia: Blackwell Publishing Ltd.